

KALKINMADAN REKABETE TÜRKİYE'DE PLANLAMANIN DÖNÜŞÜMÜ

Veysel ERAT¹
İbrahim ARAP²

Öz

Özellikle benimsenen ekonomik anlayış çerçevesinde biçimlenen kalkınma planları içerdiği kamu politikalarında meydana gelen değişimi anlamada önemli metinlerdir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye'nin planlama anlayışında yaşanan dönüşüm, planların temel hedefleri üzerinden çözümlenmiştir. Çalışmada öncelikle Türkiye'nin erken dönem planları incelenmiştir. Kalkınma planlarının uygulanmaya başlamasından günümüze kadar olan dönem "kalkınma dönemi" ve "rekabet dönemi" olarak iki ana boyutta analiz edilmiştir. Her boyut için ilgili kavramsal çerçeve ayrıca incelenmiştir. Devletin kuruluş evresinde hazırlanan ilk iki sanayi planı, siyasal alanda gerçekleşen dönüşümün ekonomik alan ile tamamlanmasının aracı olarak görülmüştür. 1946 İvedili Sanayi Planı da bu planların devamı niteliğinde olmuştur. 1947 planıyla başlayan süreci, 1963'te uygulanmaya konan beş yıllık planlar izlemiş ve planlar değişen sistemin yol haritası olmuştur. 1960'larda benimsenen içe yönelik birikim modelinin sermayeyi dış rekabetten korunması ve bütünsel ilerlemenin gerçekleşmesi kalkınma kavramının öne çıkmasını sağlarken, 1980'lerde dışa açılmanın zorunluluğu altında rekabet gücünü arttırmak temel hedef olmuştur. Değişen ekonomik anlayış planlar üzerinde belirleyici olurken bu değişimin çözümleneceği kavramlar planlara yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Rekabet, Planlama.

Jel Sınıflandırması: O10, O20, O29, P11.

THE TRANSFORMATION OF PLANNING FROM DEVELOPMENT TO COMPETITION IN TURKEY

Abstract

Especially, the development plans shaped in accordance with the framework of adopted economic understanding are important texts to understand the changes occurred in public policy. In this context, the transformation of Turkey's planning concept was analysed over the basic objectives of the plan. The early period plans of Turkey were primarily investigated in this study. The period from the beginning of implementation of development plans to present were analysed in two main dimension as "development stage" and "competition period". The related conceptual framework for each dimension was also investigated. The first two industrial plans prepared at the phase of establishment of the state, was seen as a tool of completing the transformation occurring in the political area with economic area. 1946 Urgency Industrial Plan had also been as a continuation of these plans. The process that began with the 1947 plan was followed by five-year plans implemented in 1963 and plans had been the road map of changing system. While the protection of capital from foreign competition by inward accumulation model adopted in the 1960s and realization of holistic advancement were providing to distinguish the concept of development, the main objective had been to increase competitiveness under the necessity of open economy in the 1980s. While changing economic understanding was becoming decisive on plans, concepts to analyse this change were reflected in the plan.

Keywords: Development, Competition, Planning.

JEL Classification: O10, O20, O29, P11.

¹ Araştırma Görevlisi Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi, verat@beu.edu.tr.

² Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi, ibrahim.arap@deu.edu.tr

Makalenin Geliş Tarihi: 17.05.2016 / Yayına Kabul Tarihi: 26.07.2016

1. Giriş

Üzerinde anlaşmaya varılmış amaçları gerçekleştirmek için tasarlanmış önlemler bütünü olarak tanımlanan planlamanın (Mihçı, 2001: 4) önemli yönlerinden birisi de içerdiği alan ya da sektörlerin aynı zamanda formüle edilmiş birer politika alanı olmasıdır. Bu nedenle süreç içinde özellikle ekonomik temelde biçimlenen planlar, devlet anlayışını ve kamu politikalarında meydana gelen değişimi gösteren önemli dokümanlardır (Şahin, 2009: 58). Yirminci yüzyılın başlarında önce Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra piyasa ekonomilerinde müdahale aracı olarak (Soyak, 2005: 2; Soyak, 2003) yaygınlaşan planlama olgusuyla Türkiye 1930'lu yıllarda tanışmıştır.

Bir yatırım programı niteliğinde olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, ülkede hammadde bulunan sanayinin kurulması amacıyla 1934'te uygulamaya konmuştur. Görece başarıya ulaşan birinci planın uygulanmaya başlandıktan iki yıl sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarına başlanmıştır. Birincisine göre daha yetkin olan plan, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır. Beş yıllık sanayi planları devlet denetimi ve desteğiyle yerli sermaye birikiminin önünü açmayı hedeflemiştir (Somel, 2010: 43). Savaş sonrasında ortaya çıkan birbirinden farklı politika anlayışına sahip 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı) da uygulanmamış ve 1960'a kadar planlamaya geçilmesi yönündeki girişimler sonuçsuz kalmıştır. 1960'ta kurulan Devlet Planlama Teşkilatı öncülüğünde 1963'te başlatılan kalkınma planları uygulaması günümüzde de devam etmektedir. İlk planlar içe dönük sermaye birikiminin gereklerine göre biçimlenirken, 1980'le birlikte dışa açılmayı öngören ekonomi politikalarının hâkim olduğu bir değişim yaşanmıştır.

Çalışmanın amacı bu değişimi ifade eden 'kalkınma' ve 'rekabet' kavramları üzerinden Türkiye'de planlamanın dönüşümünü çözümlenektir. Bu bağlamda genel olarak planların ve bu planlar içinde yer alan politikaların iki tür söyleme sahip olduğu söylenebilir. Birincisi politikanın içeriğine ilişkin, büyük oranda veriye dayalı ve niteliği nesnel olan *teknik* açıklamalardır. İkincisi, bu politikaların varmak istediği özgürlük, eşitlik, adalet gibi nihai hedeflere ilişkin *ideal* söylemleridir. Çalışmada ideale ilişkin söylemler çözümlenme nesnesi olarak alınmıştır. Bu nedenle kalkınma planları temel metinler olarak incelenmiştir. Ayrıca kalkınma ve rekabet ile ilgili yazın taranmıştır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle Türkiye'nin erken dönem planlama pratiği içerik ve nitelikten ziyade planlama anlayışının gelişimi temelinde incelenmiştir. Kalkınma planlarının uygulanmaya başlamasından günümüze kadar olan dönem "kalkınma dönemi" ve "rekabet dönemi" olarak iki ana boyutta analiz edilmiştir.

2. Türkiye'de Erken Planlama Deneyimi (1963 Öncesi)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemi (1923-1929) geçmişle kopuşu simgeleyen yeni bir rejimin kuruluşu ve bununla ilişkili olarak meydana gelen siyasi değişimlere tanıklık eden yıllardır. Ekonomik bağımsızlık ve kalkınma, hedeflenen değişimin diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır (Berkes, 1965: 17-20). Siyasi alanda kopuşu temsil

eden bu dönem iktisadi açıdan kendinden önceki dönemle süreklilik içindedir (Boratav, 2005: 39). Bir burjuva sınıfının bulunmayışı ve devlet gelirlerinin düşük olmasına bağlı olarak devletin yatırım yapabilecek güçte olmayışı nedeniyle ekonomik koşullar liberal ve devletçi bir kalkınmaya elverişli değildir (Timur, 1968: 102-104). Nitekim toplumsal değişimin başlıca aracı olarak görülen kalkınmanın (i) dış borçlanma ve yabancı sermaye yatırımı, (ii) yerli özel teşebbüsü teşvik ve himaye yolu ile sağlanacak özel sermaye birikimi, (iii) devletin ulusal ekonomiyi planlaması ile sağlanacak ve kamusal sermaye ile finanse edilecek teşebbüslerle kalkınma şeklinde üç yolu bulunmaktadır. 1923'te gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi ekonomik kalkınmanın Türkiye'nin kendi eliyle yapılması düşüncesiyle toplanmıştır. Kongrede egemen olan düşünce özel teşebbüs yoluyla kalkınmadır (Berkes, 1965: 99, 102). Ancak devletin Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda olduğu gibi özel sektör lehine yaptığı müdahaleler, anılan dönemi liberal olarak nitelemeyi güçleştirmektedir (Boratav, 2006: 29).

1923-1930 yılları arasında dile getirilen, ekonomik gelişmede devletin öncü olması anlayışı 1930'larda hayata geçebilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de ilk ciddi planlama düşüncesi; ülke ekonomisinin bağımsız bir temelde oluşturulması ve bu amacın planlı ekonomi politikası ile karma ekonomik koşullarda devletçilik ilkesiyle ulaşılabileceğine yönelik inanca dayanan Kemalist ekonominin ürünüdür (Övgün, 2010: 167). İçsel koşulların yanı sıra 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle başvurulmuş devletçilik ve bu kapsamda geliştirilen uygulamalar, milli sanayi burjuvazisinin karşısında ya da çıkarları doğrultusunda değildir. Onun yokluğu nedeniyle başvurulmuş politikalarıdır. Devletçiliğe kadar olan dönemde, devlet-özel kesim arasındaki işbölümünde "devletin görevi özel girişimin bittiği yerden başlar" anlayışı bu dönemde de geçerliliğini korumuştur. Birbirini tamamlayıcı işbölümünde devlet, metaların dolaşım sürecinde bunalım nedeniyle eksik kalan halkayı tamamlamaya çabalamıştır (Gülalp, 1987: 26-28).

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931'de Üçüncü Büyük Kurultayı'nda devletçilik ilkesinin benimsenmesiyle birlikte bunun nasıl uygulanacağına dair gerek iktidar bloğu içinden gerekse de dışından kişi ve gruplarca farklı devletçilik yorumları yapılmıştır. Bu yorumlarda amaçlanan toplumsal yapı birbirinden farklı olsa da ortak noktalarından birisi devletçiliğin bir plan dâhilinde uygulanmasıdır. Bunalımın Türkiye'de yayılması, Sovyetlerin planlama konusundaki başarıları ve kapitalist ülkelerin devlet müdahalesini planlı şekilde yapmaya başlaması plan fikrinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Tekeli ve İlkin, 2009: 134-135). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı¹ 1933'te, bu koşullar altında hayat bulmuş ve 1934'te uygulanmaya başlanmıştır. Sanayileşmeyi "memleketin hayati bir davası" olarak gören plan (İnan, 1972: 11) esasında tarım ve hizmet

¹ Birinci sanayileşme planı 1930'larda hazırlanan bir dizi rapordan oluşmaktadır (İnan, 1972). Belgeler 1933'te "Raporlar" başlığı altında yayımlanmıştır. Tezel ise bunu bir planlama tecrübesinden çok programlama çabası olarak görmektedir (Tezel, 1993: 82-89).

sektörünü içermemesi ve daha önce belirlenmiş hedeflere de yer vermemesi nedeniyle makro plan özelliği taşımaz. Ancak o dönemde SSCB dışında gelişmemiş ülkelerin hiçbirinde böyle bir yaklaşım bulunmamaktadır (Yücel, 2014: 26-27).

Tüketim malları üretiminde belli artışlar sağlamak amacıyla olan sanayi planının önemli ilkelerinden biri teknoloji merkezli projelere öncelik vermesidir. Bunun gerekliliği planın sunuş bölümünde, 1933 tarihli Âli İktisat Meclisi'nin "Türkiye'de Sanayi Nasıl Teessüs ve İnkişaf Edebilir" raporunun girişinde, iktisat politikasının tarımla birlikte sanayiye içermesi şeklinde ifade edilmiştir (Günçe, 1981: 19; Ali İktisat Meclisi, 1933: 6-7). Rapor uluslararası iktisadi ilişkilerde devletlerin dört gelişmişlik evresinden bahsetmektedir: Birinci evrede zirai ürünlerin ihraç edilirken buna karşı yabancı ürünler ithal edilmektedir; ikinci evrede tarım ve sanayi ayrı faaliyetler olarak yürütülmektedir; üçüncü evrede sanayi milli ihtiyaçları karşılamakta yeterlidir; son evrede sanayi ürünleri ihraç edilirken hammadde ithal edilmektedir. Bu çözümlemenin ardından Türkiye'nin ikinci evrede bulunduğu saptaması yapılmıştır. Raporla sanayi devriminin başlangıcına kadar Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olduğu, ancak sanayide yaşanan gelişimi takip edememesi nedeniyle üçüncü evreye ulaşamadığı belirtilmiştir. Kendine yetecek ürünlerin üretildiği bir sanayileşme evresine geçilmesi gerektiği ve iyi tetkik edilmiş bir planın bunun yöntemi olduğu ifade edilmiştir.

1932'de Türkiye'ye gelen Sovyet uzmanlar da yapmış oldukları detaylı incelemeler sonucunda hazırladıkları raporda benzer çıkarımları dile getirmişlerdir; fabrikalar en ileri teknolojiye göre kurulmalıdır ve bir plan ile aşamalı uygulama programı yapılmalıdır (Soylu ve Yaktı, 2012: 372). Planın ayırt edici bir diğer özelliği merkezi ülkelerden bağımsız bir sanayileşme sürecine olanak tanımasıdır. Ekonomik kriz Türkiye'de iç dinamiği harekete geçirmiş ve ekonominin kendi iç bütünlüğünün oluşması yönünde etki yapmıştır. Sonuç olarak bağımsız bir iktisadi büyüme ortamı meydana gelmiştir (Başkaya, 1986: 110-112).

Birinci planın uygulamaya konulmasından kısa bir süre sonra, 1935'te hükümet, ithalatı karşılayacak ve ihracat imkânlarına olanak verecek bir sanayileşme çerçevesinde İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarını başlatmıştır. 1936'da çoğunluğunu kamu kuruluşlarında çalışan teknik personel ve yöneticilerin oluşturduğu Sanayi Kongresi sonrasında, uzmanların verdiği raporlar İktisat Vekâleti'nce incelenmiş ve Vekil Celal Bey tarafından "İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Projesi" Başvekalet'e sunulmuştur (Tezel, 1994: 305). Planın sunuş yazısında; bunalım devam ederken, makine ve tesisat alımlarının ve buna imkân veren ekonomi politikasının üretim ve ticaretin çökmesine engel olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle sanayileşme "milli varlık savaşı, milli müdafaa mücadelesi" olarak görülmüştür (İnan, 1989: 1). Plan, birincisine göre kapsamlı olmasının yanı sıra ayrıntılı mühendislik, maliyet ve piyasa araştırmalarına dayanılarak (Tezel, 1994: 305) daha rasyonel bir temelde hazırlanmıştır. Kurulması düşünülen tesislerin yer seçimindeki kriterler ve kapasitelerinin belirlenmesinde ele alınan karşılaştırmalı alternatifler, Türkiye'nin sonraki yıllarda yaptığı kalkınma planlarında uygulanmayan üstün niteliklerdir. Ayrıca tesislerde gelir-gider dengesini ve

kâra geçiş noktasını belirleyen teknoloji tercihi teknikleriyle bulunduğu döneme örnek olacak bir plandır. Ölçen'e göre (1982: 145-146) o tarihe kadar hiçbir ülke bu nitelikte bir sektör planına yönelmemiştir. Ölçen, daha sonraki iktidarlar dönemin ekonomik planlama disiplini devam ettirmiş olsaydı, Türkiye'nin sanayileşme düzeyinde bugün olduğundan daha üst seviyelerde olabileceği öngörüsünde bulunmaktadır. Savaş yıllarında oluşan yeni koşullar; kamu olanaklarının yatırımlar yerine savunma harcamalarına yöneltilmesi, üretici güçlerin üretimden çekilmesi ve ithalatın büyüklüğünde görülen daralmalar kalkınmayı durdurmuştur. 1939-1948 yılları arasındaki dönem, Türkiye tarihinde hiçbir dönemde olmadığı kadar kalkınma ve sanayileşme açısından olumsuz sonuçların alındığı yıllardır (Özgür, 1976: 180).

Savaş nedeniyle ara verilen planlama çalışmaları savaş bitmeden tekrar başlamış ve ekonomik paradigmaları birbirinden farklı iki plan hazırlanmıştır. Saraçoğlu hükümeti tarafından hazırlanan 1946 İvedili Sanayi Planı, kendisinden önceki ilk iki beş yıllık sanayi planlarının devamı niteliğindedir (Eşiyok, 2009: 116). Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev'in aralarında bulunduğu Planlama Komisyonu, ekonomik hayatın savaş sonrası koşullara uyumuyla ilgili çalışma yapması yönünde görevlendirilmiştir. Planlamayı devletçiliğin vazgeçilmez unsuru olarak gören Kadrocu hareketin çalışmalarında etkin olması nedeniyle plan Kadrocuların planlama anlayışını¹ yansıtmaktadır (Ay, 2012: 158). Planın sanayileşme noktasındaki stratejisi, genel işlerde ve üretimde makinalaşmanın hâkimiyetinin sağlanmasıdır. Plan makinalaşmayı; iktisadi bir hadiseden ziyade bir modernleşme projesi olarak; kültür inkılabının sağlam bir zemine oturtulması, tarımda verimliliğin artışı, hammaddelerin işlenmesi, ilk madde ile son mamul arasındaki işçilik ve farkın ülkede bırakılması gibi bir dizi sosyal ve ekonomik boyutta ele almaktadır (Tekeli, 1979-1980: 303). Sanayileşmeye önem vermesinin yanı sıra Türkiye'nin mevcut kaynaklarını gösteren ve bunların dengeli kullanılması için önlemleri içeren plan, ABD tarafından 1930'ların devletçi kalkınma politikasını andırdığı iddiasıyla uygun görülmemiştir (Övgün, 2010: 170-171). Ekonomi Bakanlığı Baş Müşaviri Kemal Süleyman Vaner'e içteki ve dıştaki gelişmelere uygun bir plan hazırlaması görevi verilmiştir. Böylece ikinci sanayi planından beri gerçekleştirilmek istenen makine sanayii bir kez daha gerçekleştirilme imkânını yitirmiştir (Tekeli, 1979-1980: 323).

¹ Kadrocular milli iktisadi bir bütün olarak görmekte ve savundukları planlama anlayışını bu bağlama oturtmaktadırlar. Örneğin pamuk sanayi pamuk ziraatına; deri sanayi hayvancılığa bağlı olduğu için sanayileşme aynı zamanda hammadde meselesidir. Bu nedenle sanayileşmenin itici gücünü sürekli vurgulayan Kadrocular açısından yapılacak herhangi bir sanayi planı; ulaşım, ziraat, ticaret programını gerekli kılmaktadır. Aksi halde herhangi bir boyutta programsızlık "iki çarkın birbirinin dişlerini kırması gibi" bir sonuç verecektir. Milli bir zaruret olarak görülen sanayileşme, kapitalist ve komünist sanayileşmeden farklı olarak devletin bir millet kooperatifi olarak düşünüldüğü devletçi sanayileşme şeklinde tasarlanmıştır (Hüsrev, 1932: 24; Nedim, 1932: 18; Şevki, 1933: 34; Nedim, 1933: 21; Süreyya, 1934: 26; Hüsrev, 1934: 30; Nedim, 1934: 20). Şevket Süreyya'ya verilen referanstaki makalede yazar belirtilmemiştir ve makale "polemikler" başlığında işlenmiştir. Ancak Şevket Süreyya'nın bu başlıkta yazı yazdığı bilinmektedir (Dirlik-yapan, 2014: 58).

CHP iktidarı döneminde hazırlanan 1947 Vaner Planı, CHP'nin iktidarı kaybetme telaşıyla bir anlamda DP'nin iktisadi anlayışını uygulama veya değişen uluslararası ortama ayak uydurma çabası görünümündedir (Övgün, 2008: 859). Bu yönüyle plan, Truman Doktrini ile ABD'ye açılan Türkiye'nin bir niyet mektubu olma özelliğini taşımaktadır (Küçük, 1981: 83). Marshall Planı'ndan yararlanmanın bir aracı haline gelen planın Avrupa'nın kalkınmasına doğrudan yardımı dokunacak noktaları ABD'li uzmanlar tarafından dikkate değer görülmüştür. 1947 Vaner Planı da 1946 İvedili Sanayi Planı gibi uygulanmamıştır. Ancak her iki belge arasındaki yaklaşım farkı, Türkiye'nin planlama anlayışının dayandığı felsefede meydana gelen köklü değişimi ve kırılma noktasını göstermesi açısından önemlidir (Soyak, 2003: 174). Vaner Planı savaş sonrasında Türkiye'nin bir yandan Batı Bloku içinde yer almaya zorlandığı, batı demokrasisi uygulaması içine girdiği diğer taraftan Batı yardım ve desteğine bel bağladığı bir dönemin, yeni bir kalkınma ideolojisinin ürünüdür. 1930'larda ilk sırayı alan sanayinin dördüncü önem sırasına konulması ve dış piyasa adına iç piyasayı geliştirici bir sanayileşmeye yönelmesi planın dikkati çeken önemli yönlerinden birisidir. Plan uygulanmamış olsa da 1948-1960 döneminin belirleyicisi olmuştur. Makro bir planın olmadığı 1950-1960 arasında başbakanlıkta ya da bunlara bağlı uzman kuruluşlarda geliştirilen revizyona ve esnekliğe açık bir dizi sektör programları vardır ve bunlar 1947 planının ruhuna uygundur (Günçe, 1981: 121-123).

3. Kalkınma Dönemi

Kesintisiz büyümenin yaşandığı ve kapitalizmin altın çağı olarak nitelendirilen İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar kalkınma hem ulusal düzeyde hem de dünya çapında çokça tartışılan ve egemen olan bir kavramdır (Sevkal, 2007: 9). Kalkınmayı Avrupalılar tarafından dünyanın Avrupalı olmayan geri kalanının sahip olduğu kaynakları sömürmek ve kâr elde etmek için ortaya koydukları somut eylemler bütünü olarak gören Wallerstein'in deyimini ile kalkınma konusunda "dünya korosunun" güçlendiği bu dönemde, Japonya'nın hızlı bir biçimde inşası ve teknolojik gelişimi örneğinin öncülüğünde, kalkınma teması bir salgın şeklinde yayılmıştır (Wallerstein, 2009: 109; Wallerstein, 2003: 116). Bu dönemde refah devletinin çerçevesini oluşturan keynesçilik, öngörmediği halde, kalkınma iktisadının da genel çerçevesini oluşturmuştur. Kalkınma iktisadi sanayileşmemiş ve az gelişmiş olarak nitelenen ülkelerin uzun dönemde sanayileşerek gelirlerini arttırmayı, dünya ekonomisine eklemlemelerini ve birer refah devleti olmalarını sağlayacak teori olarak görülmektedir (Türkcan, 2009: 34). Savaş öncesi denge ve istikrar üzerine yoğunlaşan iktisat politikaları; gelişmiş ve az gelişmiş ülke sınıflandırmasının olanaklı hale geldiği savaş sonrası dönemde, özellikle az gelişmiş ülkeler için bir hedef olarak "büyüme ve kalkınma" üzerine yoğunlaşmıştır (Doğan, 2011: 52-54).

Genel olarak 1945-1970 arasında ülkelerin kalkınmak için ithal ikameciliğin yanında uyguladığı alternatif yollardan bir diğeri ulusal planlamadır (Wallerstein, 2003).

1945 sonrası sermayenin uluslararasılaştırılması temelinde gerçekleşen sermaye birikim süreçleri, gelişmiş ülkelerde refah devleti politikaları, az gelişmiş ülkelerde kalkınma planları ile hayat bulmuştur (Akçay, 2007: 39). Sosyalist ve kapitalist ülkeleri etkisi altına alan planlama anlayışı (Mıhçı, 2001: 170); sosyalist sistemde kurucu bir işleve sahipken, kapitalist sistemde bir politika olarak uzun dönemde, koordineli ve hesaplanabilir sonuçlar için düzenleyicidir (Uçar, 2014: 64). Devletler planlama ile tutarlı ve bilimsel verilere dayanarak ve iktisadi kaynakları savurganlıklara yol açmaksızın; rasyonel bir tarzda istikrarı sağlamayı, krizlerin önüne geçmeyi, ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Hamitoğulları, 1980: 174). Böylece endüstriyel kalkınmaya topluca ve uyumlu bir biçimde ulaşmak hedeflenmiştir (Dobb, 1981: 47).

Sovyetler Birliği ile birlikte Doğu Avrupa’da uygulanan modelin bu ülkeleri geliştirmesi ve cazibe oluşturmaya, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlığa kavuşan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini kalkındırmak için yoğun çaba içine girmeleri ve İkinci Dünya Savaşı süresince savaşa katılan ülkelerin kurmuş olduğu merkezi örgütlerin faydalı olduğu düşüncesi planlamanın ülkeler arasında hızla yayılmasında etkili olmuştur (Öney, 1980: 2). Ayrıca gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin yardım taleplerini verilen yardımların iyi kullanılması koşuluna yani planlamaya bağlı kıllarken Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar da bu süreci desteklemiştir. Bu anlamda kalkınma planları, az gelişmiş ülkeleri gelişmiş ülkelere tabi kıllacak dış yardım aracıyla, bu ülkelerin kapitalist sistem ile bütünleşmesinde “uluslararası sermaye birikim sürecinin yönetsel biçimi” olarak ortaya çıkmıştır (Uçar, 2014: 54). Planlamanın gelişmesinde bağımsız bir diğer neden kamu politikası disiplininin gelişimine de etkisi olan matematik ve istatistik yöntemlerinin politika yapım sürecinde kullanılmasının yaygınlaşmasıdır.

Türkiye açısından özellikle ekonomi politikalarının bir plan çerçevesinde oluşturulması ve uygulanması, herhangi bir planın olmadığı DP iktidarı dönemine iç ve dış aktörlerce getirilen önemli eleştirilerden biri olmuştur. DP’nin ilk yıllarında iktisadi açıdan oluşan olumlu hava 1950’lerin ortalarından itibaren bozulmaya başlamıştır. 1940’lı ve 1950’li yıllarda BM, IMF ve NATO’ya üye olarak uluslararası sistemle bütünleşmeye başlayan Türkiye’nin 1950’lerin ortalarından itibaren bulunduğu yardım ve borç talepleri, yardımların verimsiz alanlarda kullanıldığı ve popülist amaçlara harcandığı gerekçesiyle reddedilmiştir. 1958 krizinden sonra uluslararası kurumların planlama önerilerinin yanı sıra yapılacak yardımlar planlama şartına tabi tutulmuştur (Akçay, 2006: 32). Böylece Batılı finans kuruluşları verdikleri kredilerin nerelerde kullanıldığını görmek istemiştir. DP iktidarı döneminde etkinliğini yitirmeye başlayan ve eski konumuna dönmek isteyen bürokrasi ile yükselişe geçen sanayi burjuvazisinin çıkarları da planlama noktasında birleşmiştir (Soyak, 2003: 175). Üniversiteden bazı kesimler de siyasi baskıları önleyebilmek ve iktisadi krize tedbir amacıyla planlamayı bir zorunluluk olarak görmüştür (Mıhçıoğlu, 1988: 119). Yine paralel bir anlayışla dönemin muhalefeti CHP, planlama gibi akılcı bir olgunun kabul edilmemesinin ekonomik sıkıntılar meydana getirdiğini ve bunların çözümünün sadece planlama yoluyla

olacağını belirtmiş ve bu yargıyı topluma kabul ettirmiştir (Şaylan, 1981: 200). Hükümeti makro bir plan yapmaya ikna etmeye çalışan yerli yabancı birçok uzman ortaya çıkmıştır. Forum Dergisi yayınlarını bu konu üzerine yoğunlaştırmıştır. Plan yanlılarının giderek artmasına rağmen hükümet bir plan kalıbına girmek istememiş, bunu esnekliğe aykırı bulmuş ve “katı bir doktrinin” icadı olarak görmüştür (Günçe, 1981: 124).

Planlama konusunun çeşitli çevrelerce sürekli gündeme getirilmesiyle birlikte, 1958’de ekonomik krizin şiddetlenmesi DP’yi planlama düşüncesine yaklaştırmış ve OECD’nin DP’ye kredi koşulunu planlamaya bağlaması da eklenince planlama çalışmalarını başlatmak üzere Koordinasyon Bakanlığı kurulmuştur (Ekiz ve Somel, 2007: 110; Somel, 2009; Coşar, 2005: 55). Ancak dönemin siyasi ve toplumsal atmosferi buna izin vermemiştir. Askeri bir hareketle son bulan DP iktidarından sonra planlamayı ekonomik ve toplumsal sorunlarda önemli bir çözüm aracı olarak gören Milli Birlik Komitesi, plan hazırlıklarına başlamış ve planlamayı bir anayasa hükmü haline getirmiştir (Övgün, 2010: 177-178). Ekonomist J. Tinbergen ve yardımcısı J. Koopman tarafından başlatılan çalışma, 27 Mayıs’tan sonra hız kazanmış ve 1960’ta Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur (Aslan, 1998: 104).

Darbe, kıt kaynakların hızlı kalkınma amacıyla rasyonel ve planlı bir biçimde tahsisini vaat etmiştir. 1960 darbesini yapanlar ile onların aydınlar ve bürokrasi içindeki danışmanları, sonraki yirmi yıl içinde köklü dönüşümler geçirilmeden kalacak toplumsal politikayı, siyasi dengeleri ve idari mekanizmalarıyla birlikte yeni bir birikim modelinin temellerini atmıştır. Sanayileşme, sosyal adalet ve iktisadi özerklik istenen düzenin genel çerçevesini oluşturmuştur. Bu dönemde sanayi burjuvazisi görece zayıf bir konumda olmasına rağmen kalkınmacı bir ideolojinin savunucuları olan bürokratlar ve aydınlar askerlerin zımnı desteğini almıştır. Netice itibarıyla, darbe, dışardan gelen baskılara ve şehir tabakaları arasında artan memnuniyetsizliğe cevap vermiş ve sanayi burjuvazisinin projesini desteklemiştir (Keyder, 2011: 175-182).

4. Kalkınma Döneminde Planlama (1963-1983)

1963-1983 arasında farklı ekipler tarafından hazırlanan dört plan bulunmaktadır. Çeşitli boyutlarıyla ele alınan planlarda benzerliklerin öne çıktığı görülmektedir. İlk dört planı inceleyen Günçe de ortak yönleri ve birbirinden ayrılan özellikleri bulunan planlarda benzerliklerin daha ağır bastığını belirtmektedir. Genel olarak planlarda makro denge endişeleri öne çıkmış, modern teknoloji özendirilmesine rağmen iç pazar ve ithal ikamesi kaygısı nedeniyle istenilen sonuç elde edilememiş, özendirme politikalarında seçici olunmayarak her şey özendirilmeye çalışılmış ve planların dayandığı modeller yetersiz kalmıştır (Günçe, 1981: 124-126). Planların niteliğine ilişkin çözümlenmeye yakın bir çıkarımı Boratav, planlarda öne çıkan aktörler üzerinden yapmaktadır. Boratav’a göre, 1962-1976 yılları arasında belirlenen iktisat politikalarını beş yıllık planlar üzerinden incelemek yararlı değildir ve bunun nedeni yalnızca birinci planın diğerlerinden farklı olmasıdır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (I. KP) (1963-

1967), kamu yatırımcılığını ve devlet işletmeciliğini büyümenin sürükleyicisi ve ithal ikameci sanayileşmeyi tüm sektör politikalarını yönlendiren stratejik tercih olarak görmüştür. Buna karşın İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (II. KP) (1968-1972) ve aynı paraleldeki Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (III. KP) (1973-1977) kamu kesimini özel kesimi destekleyecek şekilde sınırlamış, yaygın teşvik ve sübvansiyonlara öncelik vermiş ve sosyal planları öncelik olmaktan çıkarmıştır (Boratav, 2003: 126-127). Sosyal sektörler açısından planları inceleyen Karacal'a göre dört planda da sektörün ele alınış biçimi aynıdır. Farklılık sadece plan dokümanlarında ele alınış biçimlerine, bazı konuların öne çıkmasına ve sektör sayılarının arttırılmasına bağlı kalmıştır (Karacal, 1981: 263-286). Planların bölgesel politikalarını inceleyen Tekeli'ye göre, konu ile ilgili yaklaşım farklılıkları bulunsa da bölgesel planlamaya ülkenin ekonomik gelişmesindeki etkinliği arttırma işlevinin verilmesi ve bölge planlarının bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde bir araç olarak görülmesi anlayışı aynı kalmıştır (Tekeli, 1981: 371).

Benzerlikleri farklılıklarından daha fazla olan ilk dört kalkınma planında ortak olan noktalardan birisi de çalışmanın sorunsalının birinci boyutu olan kalkınma kavramının bütünsel bir kullanım ile planları oluşturan tüm unsurların genel amacı olarak görülmesi ve kavrama toplumsal çıkarlar vurgusu ile meşruluk kazandırılmasıdır. Kalkınmayı "çetin bir dava" olarak gören I.KP (DPT, 1963: 28) anılan özelliklerin en fazla öne çıktığı plandır. Bu planın bir diğer özelliği kalkınma ile birlikte genel olarak planlama için de paralel bir dil kurgulamasıdır. I. KP'nin "Giriş" bölümünde Cumhuriyet tarihinin ilk planlarının başarılarına göndermede bulunularak, plansızlığın neden olacağı "acı sonuçların" planlamayı kalkınmanın vazgeçilmez yolu olarak benimsettiği ve bu nedenle kurumsal bir yapı ile Anayasa'da yer edindiği belirtilmiştir. Kalkınmanın sonuçları açısından ilişki kurulan ve toplumun tamamına yönelik önemli kavramlardan birisi demokrasidir. I. KP "demokratik düzen içinde" dünyadaki iktisadi ve toplumsal planlama tekniklerinde yaşanan gelişmelerin Türkiye açısından önemini vurgulamıştır (DPT, 1963: 1). I. KP'nin önsözünde kalkınma, planlama, demokrasi ilişkisini ve I. KP'nin hazırlanma nedenini İsmet İnönü şu şekilde açıklamıştır:

"... Türk Milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranışa tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkesin insan haysiyetine yaraşır bir yasayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak: Milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere Birinci Beş Yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Planı hazırlanmıştır."

Kalkınma ve demokrasi arasındaki ilişki II. ve IV. planlarda da vurgulanmıştır. İktisadi ve toplumsal gelişmenin hem demokratik yollarla gerçekleştirilmesi hem de demokrasiyi etkinleştirilmesi, demokrasinin kalkınmanın sınırlarını belirlediği ve demokrasi refah ilişkisi planların üzerinde durduğu konulardır (DPT, 1968: 627; DPT,

1979: 256, 655). IV. KP'den sonra demokrasi kavramı olarak yer alsa da kalkınma ile doğrudan bir ilişki içinde kullanılmamıştır.

Toplum yapısının olumlu yönde gelişmesi olarak tanımlanan kalkınma kavramının (DPT, 1963: 59, 65; DPT, 1968: 55) toplumun tamamı için yararlı olduğu düşüncesini pekiştiren diğer bir kullanım tarzı toplumsal refah ve adalet ile ilişkilendirilmesidir. I. KP'de yüksek bir kalkınma hızına ulaşılarak geliri arttırmanın tek amaç olmadığı, asıl olarak "toplum refahının ve insan mutluluğunun" hedeflendiği belirtilmiştir (DPT, 1963: 3). Paralel bir ifadeyle, II. KP de sosyal adalet ilkesi ile "fakirlikte fertlerin eşitliği değil, artan gelir ve yükselen refahtan dengesizlikleri giderici yönde herkesin adaletli bir pay alarak yaşama seviyesini" yükseltmenin kastedildiği ifade edilmiştir (DPT, 1968: 628). Toplumun yüksek ve insanlık onuruna yakışır bir hayat seviyesine ulaşması, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, kamu düzeninin sağlanması, kamu hizmetlerinin kişiye tanınan Anayasal haklarla bağdaştırılması, eşitsizliklerin giderilmesi, adil gelir dağılımına ulaşılması vb. amaçlar genel refahın yükseltilmesi ve sosyal adalet ilkelerinin sağlanması ile ilişkili olarak kalkınma amacı kapsamında diğer planlarda yer almıştır (DPT, 1963: 33, 47, 52, 471; DPT, 1968: 2, 628; DPT, 1973: 119, 122, 123, 964, 997; DPT, 1979: 243, 265, 284).

İlk dört planda öne çıkan önemli konulardan birisi de sanayi, tarım, orman, eğitim, yükseköğretim, şehir, nüfus, güvenlik, insangücü, bilim ve araştırma, spor, sağlık vb. neredeyse tüm politikalarda kalkınmanın etkileyici-etkilenen ikiliğinde yer aldığı vurgulanmıştır (DPT, 1963: 53, 441, 456; DPT, 1968: 40, 42, 127, 148, 192, 215, 302, 342; DPT, 1973: 109, 112, 118, 120, 287, 643, 681, 710, 717, 768, 793, 852, 898, 914; DPT, 1979: 148, 241, 243, 287, 298, 394). Bu bağlamda planlarda alt bileşenlerin birbiri ile ilişkisi vurgulanarak kalkınmanın bütünsel bir mesele olduğu ve başta ilgili aktörler olmak üzere tüm toplumun kalkınma amacına hizmet etmesi üzerinde durulmuştur. İktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasal yönleriyle bir bütün olarak görülen kalkınma konusunda alınacak tedbirlerin uzlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 1963: 47; DPT, 1979: 655). Amaçlanan kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi köylü, memur, işçi, mühendis, teknisyen, girişimci, bütün yurttaşların gayretine bağlanmıştır. Tüm toplumun kalkınma çabalarına katılması için halk ile kamu kurumları arasında işbirliğinin geliştirilmesi öngörülmüştür (DPT, 1963: 48, 65; DPT, 1968: 59, 250). Kalkınma ile amaçlanan nihai hedef II. KP'de ortaya konulduğu üzere modernleşmedir (DPT, 1968: 55):

"Türk Milleti, iktisadi ve sosyal kalkınmayı Anayasa düzeni içinde kendisine amaç edinmiş, böylece toplum yapısında değişme ve modernleşme isteğini ortaya koymuştur. Çağdaş medeniyetin en üst seviyesine ulaşmak, geçmişin sadece geleneğe ve görgüye dayanan ortamından sıyrılarak akılcılığa ve bilgiye yönelmiş bir düzene varmak amaç olmuştur. Türk Milleti, geçmişten gelen toplum yapısını kendi benliğini kaybetmeden, değer yargılarını ve davranışlarını çağdaş medeniyet seviyesiyle bağdaştırarak modernleştirmekte kararlıdır."

Kalkınma kavramının planlarda kullanım tarzları incelendiğinde genel olarak olumlu bir tarzda ortak iyiye gönderme yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda kalkınma kavramı belirli bir durumdan görece daha iyi bir duruma geçişi ifade edecek ve olumsuzluğa yorumlanmayacak bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yönüyle kapitalist gelişimin meşruiyetini sağlayacak ideolojik bir işleve sahiptir (Tuna vd. 2008: 67-68).

5. Rekabet Dönemi

Genel olarak son beş yüzyılın uluslararası ilişkileri ve dünyadaki gelişmelerin birçok boyutu devletlerarası rekabet ve devlet içinde kapitalist rekabet olgularıyla açıklanabilir (Robinson, 2011: 136). Fakat kapitalist gelişim içinde rekabetin aldığı en özgül ve önemli biçim neo-liberal dönemdir. 1980'e kadar gerekli çerçevesini önce devletçilik sonra ithal ikameciliğin oluşturduğu ve bir modernleşme projesi olarak görülen iktisadi kalkınmanın, sadece ulusal düzenlemelerle ve ideal olarak dünyaya kapalı koşullarda başarılacağı kanısı egemen olmuştur (Keyder, 2004: 174). 1970'lerin ortalarında çözülmeye başlayan bu anlayışın yerini (i) üretimin uluslararasılaşması, (ii) ulus ötesi yatırımların artması, (iii) uluslararası mal dağılımının genişlemesi ve hızlanması, (iv) kamusal yatırım ve yönlendirmelerin azalması, (v) üretimde ve iletişimde bilgi teknolojilerinin kullanılması, (vi) finans piyasasının öneminin artması şeklinde kapitalizmin günümüz göstergeleri almıştır (Fülberth, 2014: 265). Sayılan bu çıkarımlar neo-liberalizm ve beraberinde sıklıkla anılan ve onu meşru kılan bir işleve sahip küreselleşme kavramaları ile açıklanmaktadır. Neo-liberalizm olarak adlandırılan kapitalizmin yeniden yapılanma süreci; toplumsal, yönetsel ve siyasal alanları da içermekle birlikte temel özelliği itibarıyla ekonomiktir (Güzelsarı, 2003: 17). Neo-liberal küreselleşmenin dünyada politika transfer araçlarıyla yaygınlaşmasında gelişmiş ülkeler ve uluslararası finans kuruluşları önemli rol oynamıştır.

Dışa açılma stratejisi, 1980'e kadar egemen yaklaşım olan kalkınmanın yanına onunla ilişkili rekabet kavramını yerleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle, kapitalist gelişimin tamamlanma koşulunun dışa açılmayla gerçekleştirilmesi, dünya pazarında belirli bir rekabet gücünü gerektirmektedir. Bireyi, şirketleri ve devleti kapsayacak şekilde kavranan rekabet, neo-liberal anlayışla birlikte doğallaştırılarak yaygınlaşmıştır (Çamuroğlu Çiğ ve Çiğ, 2013: 82). Bu nedenle "dünya pazarında rekabet edebilirlik" 1990'lı yılların çok sık kullanılan kavramlarından olmuştur (Hopkins ve Wallerstein, 1999: 12). Wallerstein'in (2003: 116) İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar ekonomik kalkınma temasının politikacılar, gazeteciler ve bilim insanları arasında bir salgın haline geldiği yönündeki tespiti, günümüzde rekabet kavramı için Harvey tarafından yapılmıştır. Harvey (2015: 140), ekonomi ders kitaplarının ya da kapitalizmin popüler destekçisi yayınların tamamında mutlaka rekabet sözcüğünün kullanıldığını belirtmektedir. Kalkınma ya da kalkınamama olgusu gibi rekabet kavramı da ülkelerin teknolojik gelişiminin ya da bu gelişimin iktisadi, askeri vb. sonuçlarının farklılaşmış

tezahürlerini açıklamak için kullanılmaktadır. Ülkelerin kalkınma hedefi, kalkınmış ülkeler temel alınarak belirlendiğinden doğal olarak rekabet kavramına gönderme yapmaktadır. Rekabet, kalkınmadan daha öte bir anlamda eşitlerin de birbiri içinde yarışmasını ifade etmektedir.

Neo-liberal küreselleşme, ülkeleri küresel bir piyasada rekabet ve mücadele etmek zorunda bırakmıştır. Gelişmişlik ve azgelişmişlik ayrımının ölçütlerine, sermaye ve diğer kaynaklarla birlikte ülkelerin sahip olduğu bilgi birikimi eklenmiştir. Ülkeler bu yolla teknolojik düzeylerini yükseltmeyi, ihracatlarını arttırmayı ve sonuç olarak rekabet güçlerini ve yabancı ithal ürünlerle rekabet edebilme kapasitelerini arttırmayı amaçlamaktadır (Stiglitz, 2013: 295). Temel çıkış noktası rekabetin fiziki, doğal, beşeri ya da finansal kaynakları mümkün olabildiğince etkin tahsis ettiği varsayımdır ve bu nedenle neo-liberalizmin asıl önemli yönü rekabet kavramıdır (George, 2009: 38).

Türkiye açısından 1980 öncesi kalkınma stratejileri, sanayileşme önerileri, alternatif teknoloji politikaları şeklinde devlet müdahalesinin gereklerine işaret eden söylem ve uygulamalar, 1980’de askeri darbe ile kesintiye uğramış ve piyasaya dışarıdan müdahale edilmemesi gerektiği düşüncesi egemen olmaya başlamıştır (Ercan vd. 2008: 214). 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan süreç, Özal hükümeti “sivil” iktidar olduktan sonra piyasanın tamamen özgür kılındığı ve tüm sermaye olanaklarının serferber edilmesiyle sağlam adımlar atılabileceği düşüncesiyle alınan bir dizi kararla pekiştirilmiştir (Timur, 2004: 50-57). Bu tarihten sonra neo-liberalizm Türkiye’deki egemen ideoloji olmuş (Yılmaz, 2005: 125), devlet dışı dönük birikim formuna göre biçimlenmişlerdir. Bu bağlamda her boyutta rekabet edebilme potansiyelinin artırılması Türkiye’nin neredeyse tüm politikalarının temel önceliği olmuştur.

6. Rekabet Döneminde Planlama (1983 Sonrası)

Türkiye planlama pratiğinde asıl değişimin 1980 sonrasına denk geldiği konusunda neredeyse ittifak vardır (Övgün, 2010: 237; Akçay, 2007: 163; Soyak, 2013: 146; Sezen, 1999: 200). 1980 sonrası planlamaya bakışın değiştiğini gösteren en önemli belgelerden biri 1982 Anayasası’dır. 1961 Anayasası’nda devletin ödevi olarak görülen planlama, 1982 Anayasası’nda devletin görevi olarak belirtilmiştir. Her iki Anayasa’da iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmanın planlama ile ilişkisi belirtilse de 1982 Anayasası’nda ekonomik tema ön plana çıkmıştır. Ayrıca 1961 Anayasası’nda yer alan DPT, 1982 Anayasası’nda anılmayarak devletin planlama faaliyetini yerine getirecek gerekli teşkilatı kurabileceği ifade edilmiştir.

Çalışmanın sorunsalı açısından 1980 sonrası planlama anlayışının farklılaştığının önemli göstergelerinden birisi de planların kavram düzeyinde yaşanan değişimdir. Rekabet kavramı, 1980 sonrası dönemin açıklayıcı ve belirleyici kavramlarından birisi olarak öne çıkmaktadır. İlk dört kalkınma planında genel olarak dünya piyasalarında rekabet edebilirliğin geniş araştırmalara dayandığı, fakat bunun belirli bir zaman gerektirdiği ve bu süre içinde rekabetçi bir sanayi yapısının oluşturulması için birtakım

koruma tedbirlerine başvurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu planların hedefleri ya da amaçlarının belirtildiği bölümlerin hiç birinde rekabet bir amaç olarak sayılmamıştır (DPT, 1963: 280; DPT, 1968: 370; DPT, 1973: 287; 1979: 3).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (V. KP) ve sonrasındaki tüm planlarda rekabet kavramı, planların amaç kısmında kavram düzeyinde, kullanım sıklığı artarak yer almıştır. V. KP’de üretim yapısının dış rekabet imkanlarının gözetilerek belirlenmesi ve döviz kurunun rekabeti sürdüreceği biçimde yürütülmesi amaç olarak sayılmıştır (DPT, 1985: 1-2). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (VI. KP) “Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek...” temel amaç olarak açıklanmıştır (DPT, 1990: 1). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (VII. KP) Türkiye ekonomisinin rekabetçi piyasa mekanizmasına dayandığı belirtilerek, rekabet ortamının güçlendirilmesini sağlayacak reformların yapılması ve rekabet ortamının geliştirilmesi planın hedefleri kapsamında sayılmıştır (DPT, 1996: 19-21). Rekabet gücünü arttırmak Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (VIII. KP) makroekonomik politikaların temel hedefi, Dokuzuncu Kalkınma Planı’nın (IX. KP) vizyonu olarak yer almıştır (DPT, 2001: 27; DPT, 2007: 4). Onuncu Kalkınma Planı (X. KP) da rekabet gücünün arttırılmasını temel amaçlar kısmında saymıştır (DPT, 2014: 27).

Ülke içinde rekabet ortamının sağlanması ve dış piyasada rekabet edebilecek düzeye gelme konuları temelinde kavramın kullanımındaki nicel artış ve kavrama yüklenen anlam rekabetin temel ilke olarak kabul edildiğini göstermektedir. VI. KP ile birlikte bu kullanım artış göstermiş ve sonraki planlarda da yoğunlaşmıştır. VII. KP’de “ekonomik etkinliğin sağlanması ve toplumsal refahın arttırılması” amacıyla “Rekabet Hukuku ve Politikaları” başlığı açılmıştır. VIII. KP’de aynı başlıkta rekabet “en yüksek toplumsal refaha” ulaşmanın koşulu olarak görülmüştür. IX. KP’de rekabet gücünün arttırılması ekonomik ve sosyal gelişme endekslerinden biri olarak sayılmış ve X. KP’de benzer bir yaklaşım benimsenmiştir (DPT, 1996: 91; DPT, 2001: 209; DPT, 2007: 4; DPT, 2014: 27).

Rekabet gücünün arttırılması genel amaçların ya da politikalarının yanı sıra planların alt politikalarının neredeyse tamamında hedefler arasında yer almaktadır. V. KP’de dışa açılmanın bir gereği olarak, uzun süredir korunmakta olan sanayinin korunma oranlarının aşamalı olarak azaltılacağı ve rekabete açılacağı belirtilerek, gıda, kağıt, demir-çelik, otomotiv, plastik, madeni eşya, elektronik, karayolları taşıtları imalatı vb. tüm sanayi kollarındaki faaliyetlerin dış pazarda rekabet edebilecek düzeyde olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca uluslararası düzeyin yanı sıra ulusal düzeyde yükseköğretim kurumları ve özel sektörün kendi aralarında rekabet etmesi öngörülmüştür (DPT, 1985: 30, 37,66, 67, 68, 73, 79, 91, 97, 101, 102, 116, 145, 188). Genel olarak ekonomide rekabetin teşvik edilmesini amaçlayan VI. KP’de rekabet etme kapasitesinin arttırılması öngörülen birçok sektör sayılmıştır (DPT, 1990: 1, 38, 93, 124, 135, 143, 147, 153, 176, 190, 220, 231, 234, 240, 247, 251, 307). V. ve VI. KP örneği

diğer planlar için de geçerlidir. Burada rekabetten beklenen temel hedeflerin ne olduğunu bilmek ve kavramın kullanım biçimini, ilişkilendirildiği olguları çözümlmek çalışma açısından daha önemlidir.

Kalkınma kavramının kullanım yoğunluğunda gerilemenin yaşandığı planlarda her düzeyde öne çıkan rekabetin varlığı, “piyasa mekanizmasının iktisadi kaynakların dağılımını mümkün olan en yüksek toplumsal refaha ulaşacak biçimde yapması” ile ilişkilendirilmiştir. Ekonomik etkinlik ve refah artışına katkı sağlamanın yanında piyasadaki belirsizliği en aza indirmek, verimliliği ve hizmet sunumunda kaliteyi artırmak, fiyatların uluslararası düzeylere ulaşmasını sağlamak, ihracatta sürekli artış gerçekleştirmek, kıt olan kaynakların etkin kullanmak ve en düşük maliyetlere ulaşmak vb. amaçlar rekabeti “olumlu” kılan olgular olarak planlarda yer almıştır (DPT, 1985: 36; DPT, 1996: 14, 91-93; DPT, 2001: 33, 146, 180; DPT, 2014: 27). Piyasadaki rekabeti engelleyici uygulamaları ve piyasaya hâkim olan girişimlerin bu hâkimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek ve rekabetin korunmasını sağlamak rekabet politikasının amacı olarak belirtilmiştir (DPT, 2001: 209).

Rekabetin bu denli zaruri görülüşü doğal olarak yasal bir forma girmesinin ve yönetilebilirliğini olanaklı kılmak için kurumsal bir yapıda mevcudiyet bulmasının hatta yaygınlaştırılması gereken bir kültür olarak tasarlanmasının önünü açmıştır. 1982 Anayasası’nın devlete vermiş olduğu piyasaların işlemlerini düzenleyici, tekelleşme ve kartelleşmeyi önleyici tedbirler alacağını düzenleyen 167. maddesine dayanılarak 1994’te, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun çıkarılmış ve 1997’de Rekabet Kurumu kurulmuştur. Kanunun genel gerekçesinde rekabet ile ilgili hukuki düzenlemelerin devletin piyasaya müdahalesi şeklinde anlaşılması gerektiği, aksine bu düzenlemelerin rekabetçi ortam ve piyasa düzeni için zorunlu olduğu ifade edilmiştir (Sabır, 2010: 82).

Rekabet ulusal düzeyde değişen ekonomik yaklaşımın yanı sıra uluslararası düzeyde devletlerarası ilişkiyi anlamada önemli bir olgudur. Rekabetin önemli görülüşü uluslararası alanda ilgili kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Geliştirilen birtakım modeller, devletlerin dünya piyasalarında rekabet gücünü ölçerek bir üst seviyeye geçmek için rekabet edebilirliği fazla olan ülkelerin izlemiş olduğu yöntemlerin yönlendirdiği politikaların benimsenmesini sağlamaktadır.¹ Bu hem küreselleşmenin bir sonucu hem de küreselleştiren bir durumdur. Neo-liberal koşullar da bu durumu pekiştirmektedir. Bu anlamıyla rekabet konusunda devlet; hem düzenleyici hem de neo-liberal işleyişin genel çerçevesini belirleyen uluslararası sisteme uygun politikaların ülke içinde gerçekleştirilmesi açısından *düzene koyucu* bir politika izlemektedir.

¹ Dünya Ekonomik Forumu rekabet edilebilirlik düzeyini ölçen önemli kurumlardan birisi olarak görmektedir. Küresel Rekabetçilik Endeksi; kurumsal yapı, altyapı, makroekonomik istikrar, sağlık ve ilköğretim, yüksek öğretim ve hizmet içi eğitim, ürün piyasalarının etkinliği, emek piyasalarının etkinliği, finansal piyasaların gelişmişliği, teknolojik altyapı, pazar büyüklüğü, iş dünyasının gelişmişlik düzeyi ve inovasyon şeklinde 12 bileşenden oluşur (Bknz. Ülengin vd., 2010: 15-18)

Kalkınma planlarında rekabet kültürünün oluşturulması amacıyla, rekabet politikasının diğer toplumsal ve ekonomik politikalar ile geliştirileceği, meslek mensuplarından geniş halk kitlelerine toplum rekabet konusunda eğitileceği, yükseköğretimde “ayrı bir bilim dalı” olarak eğitimine başlanacağı belirtilmiştir (DPT, 1996: 92-93; DPT, 2001: 209). Rekabet kavramı kalkınma ile karşılaştırıldığında toplumun genel çıkarına yapılan vurgunun çok az olduğu görülmektedir. Kalkınma kavramı planlarda genellikle kamusalığa, bütünselliğe, eşitliğe, adalete göndermede bulunularak kullanılırken, rekabet kavramında ekonomik temelde kurgulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kalkınma kavramı fetişistik bir karaktere büründürülerek, sosyal ilişkilere içkin, güç ve eşitsiz ilişkilerden uzak bir şekilde ortak iyiye atfen kullanılırken (Ercan, 2003; Türkay, 2005: 39), rekabet kavramı çoğu zaman güce dayalı bir kullanıma konu olmuştur.

7. Sonuç

Planlar kapsamı itibariyle bir ülkenin genel politika alanlarında temel hedeflere varılmasının araç ve yöntemlerini belirleyen aygıtlardır. Planlardaki süreklilik ise yaşanan değişimi anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda çalışmada plan metinlerinde öngörülen ‘kalkınma’ ve ‘rekabet’ şeklindeki genel amaçlar, bu kavramların kullanım sıklığı, bunlara bağlı olarak kurgulanan söylemler ve ilişkilendirildikleri sözcükler analiz nesnesi olarak incelenmiştir.

Türkiye’de ilk planlar siyasal bağımsızlığı ekonomik bağımsızlık ile tamamlama arayışı ve Dünya Ekonomik Bunalımı’nın etkisine bağlı olarak ortaya çıkan devlet öncülüğünde hızlı sanayileşme arayışının ürünleridir. 1930’larda hazırlanan Birinci ve İkinci Sanayi Planları sanayileşmeyi gerçekleştirilen inkılapların varmak istediği bağımsız bir şekilde var olma ve dünya ülkeleri içinde saygın bir ülke olma hedeflerine hizmet eden önemli bir adım olarak nitelemiştir. İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte planlamaya ara verilmiş ve savaş bitmeden, 1946’da İvedili Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu plan hem sanayileşmeyi merkeze alması hem de sanayileşmenin beklenen toplumsal sonuçları açısından kendisinden önceki planların devamı niteliğindedir. Modernleşme ve sanayileşmenin neredeyse eş görüldüğü planda sanayileşme kültür inkılabının sağlam temeller üzerine oturtulmasının bir aracı olarak görülmüş ve bağımsızlık ile ilişkilendirilmiştir. Ancak plan değişen konjonktüre ayak uyduramadığı için gündem dışı kalmıştır. Böylece büyük oranda ulusal dinamiklerin hâkim olduğu planlama dönemi kapanarak, değişen koşullara ayak uyduran 1947 Vaner Planı hazırlanmıştır. Dış yardım sağlamanın aracı olan plan uygulanmamış olsa da değişen kalkınma anlayışını ortaya koyması açısından planlama tarihinde yer edinmiştir.

1950’lerde herhangi bir plan hazırlanmamıştır. 1960’larda Anayasa’da bir hüküm halini alan planlama faaliyeti tekrar başlamış ve günümüze kadar gelmiştir. İlk dört planda anahtar kavram kalkınmadır. Kavram planlarda yer edinen tüm siyasaların temel hedefi olmuştur. En genel haliyle toplumun refahını arttırmaya yönelik ve eşit-

sizliklerin en aza indirilmesi amaçları etrafında kurgulanan sözcük, bütünsel, toplumsal ve dayanışmacı bir dil etrafında biçimlenmiştir. 1980 sonrasında ise planlarda kalkınma kavramının insan odaklı ideallerle tasvir edilmesi anlayışından giderek uzaklaşmıştır. Bunun yerini hem uluslararası düzeyde hem de ulusal politikaların neredeyse tamamında temel hedef olarak rekabet kavramı yer almıştır. Rekabet de kalkınma gibi toplumsal refah ile ilişkilendirilse de etrafında biçimlendiği dil güç odaklıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde ulusal dinamiklerin etkili olduğu ilk üç plan, devletin kuruluş evresinin mantığına içkin bir şekilde siyasal alanda gerçekleşen dönüşümün ekonomik alan ile tamamlanmasının aracı olarak görülmüştür. 1947 planıyla başlayan süreci 1963'te uygulanmaya konan beş yıllık planlar izlemiş ve planlar değişen sistemin yol haritası olmuştur. 1960'larda benimsenen içe yönelik birikim modelinin sermayeyi dış rekabetten korunması ve bütünsel ilerlemenin gerçekleşmesi kalkınma kavramının öne çıkmasını sağlarken, 1980'lerde dışa açılmanın zorunluluğu altında rekabet gücünü arttırmak temel hedef olmuştur. Sonuç olarak değişen ekonomik anlayış planlar üzerinde belirleyici olurken bu değişimin çözümleneceği kavramlar planlara yansımıştır.

Kaynakça

- Akçay, Ü. (2006). Türkiye'de Planlama Deneyimine DPT Üzerinden Bakmak. *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, (Haz. Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Tolga Tören, Ümit Akçay), Ankara: Dipnot, 229-258.
- Akçay, Ü. (2007). Kapitalizmi Planlamak, İstanbul: SAV.
- Âli İktisat Meclisi (1933). Âli İktisat Meclisi Raporları Türkiye'de Sanayi Nasıl Teessüs ve İnkişaf Edebilir. Ankara: Başvekâlet Matbaası.
- Aslan, O. E. (1998). Devlet Planlama Teşkilatı: 1980 Sonrası Dönüşüm. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(1), 103-123.
- Ay, İ. C. (2012). II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın Karşılaştırmalı Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1), 147-172.
- Başkaya, B. (1986). Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına. Ankara: Birlik Yayınları.
- Berkes, N. (1965). İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.
- Coşar, N. (2005) Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(1), 29-58.
- Çamuroğlu Çiğ, E. ve Çiğ, Ü. (2013). Neoliberal Akılsallığın Bir Semptomu Olarak Kriz İletişimi ve Yönetimi. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-97.
- Dirlikyapan, M. D. (2014). Kadro Hareketi ve Bir Kadro Kitabı Olarak Ankara. *Erdem*, 66, 53-69.

Dobb, M. (1981). Kapitalizm Sosyalizm Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma. Ankara: AÜ SBF Yayınları.

Doğan, B. B. (2011). Kalkınma İktisadını XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son Yürmi Yıllık Konjunkturün Disiplinin Geleceğine Olası Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, 22(2),41-83.

DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf>, (Erişim: 25.11.2014).

DPT (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan2.pdf>, (Erişim: 26.11.2014).

DPT (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan3.pdf>, (Erişim: 27.11.2014).

DPT (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan4.pdf>, (Erişim: 27.11.2014).

DPT (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>, (Erişim: 25.11.2014).

DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1995). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>, (Erişim: 25.11.2014).

DPT (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>, (Erişim: 25.11.2014).

DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>, (Erişim: 25.11.2014).

DPT (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>, (Erişim: 25.11.2014).

DPT (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>, (Erişim: 25.11.2014).

Edis Şahin, Y. (2009). Sosyal Devlet ve Yönetiş imci Devletin Kamu Politikalarında Yaşanan Değişim: IV. Ve IX. Kalkınma Planları Örnekleri. *Toplum ve Demokrasi*, 3(5), 57-72.

Ekiz, C. ve Somel, A. (2007). Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. *Mülkiye*, 31(256), 97-106.

Ercan, E. (2003). Türkiye’nin Kalkınma Seçeneklerinin Eleştirisi ve Alternatif Bir Çerçeve. *Ekonomik Yaklaşım*, 49(4), 262-300.

Ercan, F., Gültekin-Karakaş, D. ve Tanyılmaz, K. (2008). Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişmeler. *Türkiye Ekonomisi* (Ed. Gülten Elmas Arslan), Ankara: GÜ İletişim Fakültesi Basımevi, 213-252.

- Eşiyok, B. A. (2009). Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü. *Memleket, Siyaset, Yönetim*, 4(11), 86-131.
- Fülberth, G. (2014). Kapitalizmin Kısa Tarihi, İstanbul: Yordam.
- George, S. (2009). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi, (Ed. Gülsüm Akalın ve Uğur Selçuk Akalın), İstanbul: Kalkedon, 33-47.
- Gülalp, H. (1987). Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri. Ankara: Yurt Yayınları.
- Günçe, E. Türkiye'de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 117-132.
- Gürçağ Tuna, Ş., Yaman Öztürk, M. ve Ercan, F. (2008). Günümüz Gerçeğinden Hareketle Geçmişe Bakmak (2006-1960) Kalkınma mı Sermaye Birikimi mi? "*İş, Güç*" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(4), 59-82.
- Güzelsarı, S. (2003). Neo-Liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli. *Amme İdaresi Dergisi*, 36(2), 17-34.
- Hamitoğulları, B. (1980). Karma Ekonomi, Planlama ve Büyümeye İlişkin Bazı Yanılgılar Üzerine. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 167-186.
- Harvey, D. (2015). On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hopkins, T. K. ve Wallerstein, I. (1999). Geçiş Çağı. İstanbul: Avesta.
- Hüsrev, İ. (1932). Türkiye'de El-Sanayi. *Kadro Fikir Mecmuası*, 19-24.
- Hüsrev, İ. (1934). Beş Senelik Programın Manası. *Kadro Fikir Mecmuası*, 27, 26-30.
- İnan, A. (1972). Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1989). Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karacal, H. (1981). Sosyal Planlamanın Problemleri Üzerine. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 263-286.
- Keyder, Ç. (2004). Ulusal Kalkınmacılığın İflası. İstanbul: Metis.
- Küçük, Y. (1981). Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine. *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Özel Sayı, 79-113.
- Mihçı, M. (2001). Görelî Geri Kalmışlıktan Kurtulma "Hamlesi" ve Türkiye'de Planlı Kalkınma Dönemi. *Mülkiye Dergisi*, 231, 149-196.
- Mihçioğlu, C. (1988). Yine Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine. *AÜ SBF Dergisi*, 43(1), 113-146.
- Nedim, V. (1932). Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım. *Kadro Fikir Mecmuası*, 6, 13-18.
- Nedim, V. (1933). Sanayileşme Davası. *Kadro Fikir Mecmuası*, 24, 17-21.
- Nedim, V. (1934). Pamuk Sanayii Pamuk Ziraatinde İnkılap İstiyor. *Kadro Fikir Mecmuası*, 31, 16-21.

Ölçen, A. N. (1982). 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri. Ankara: AÜ SBF Yayınları.

Öney, E. (1980). İktisadi Planlama. Ankara: AÜ SBF Yayınları.

Övgün, B. (2008). 1947: Uluslararası İç Politika. *Açıklamalı Yönetim Zamanizini 1940-1949*, (Ed. Birgül Ayman Güler), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 849-867.

Övgün, B. (2010). Devlet ve Planlama. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Özgür, Ö. (1976). Sanayileşme ve Türkiye. İstanbul, 1976: Gerçek Yayınevi.

Robinson, W. I. (2011). Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller. *Praksis*, 8, 125-168.

Sabır, H. (2010). Rekabet ve Kalkınma. İstanbul: Der'in Yayınları.

Sevkal, M.N. (2007). Kalkınma Politikalarındaki Değişim ve Kamu Yönetimine Etkisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sezen, S. (1999). Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama. Ankara: TODAİE.

Somel, A. (2009). Türkiye'de Kalkınma Planlaması Efsanesi. *Dönemler ve Zihniyetler*, (Tanıl Bora, Murat Gültekin), İstanbul: İletişim Yayınları, 319-333.

Somel, A. (2010). Forum Dergisi. İstanbul: Yazılama Yayınevi.

Soyak, A. (2003). Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var mı? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 167-182.

Soyak, A. (2013). İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi. İstanbul: Der Yayınları.

Stiglitz, J. E. (2013). Küreselleşen Dünyada Kalkınma. *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma* (Der. Fikret Şenses), İstanbul: İletişim Yayınları, 231-306.

Süreyya, Ş. (1934). Rakamların Anlattığı Sanayi. *Kadro Fikir Mecmuası*, 26, 37-42.

Şaylan, G. (1981). Planlama ve Bürokrasi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 183-204.

Şevki, M. (1933). Teknikte İstiklal. *Kadro Fikir Mecmuası*, 22, 33-36.

Tekeli, T. (1979-1980). II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 289-327.

Tekeli, T. (1981). Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 369-388.

Tekeli, T. ve İlkin, S. (2009). Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu. İstanbul: Bilge Kültü Sanat.

Tezel, Y. S. (1993). 1934 Sanayi Programı ve Türkiye'de İktisadi Devletçilik'in Tarihindeki Yeri. *Görüş Dergisi*, 12, 82-89.

Tezel, Y. S. (1994). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Timur, T. (1968). Türk Devrimi, Ankara: Ankara SBF Yayınları.

Timur, T. (2004). Türkiye Nasıl Küreselleşti. Ankara: İmge Yayınevi.

- Türkay, M. (2005). 1945'den 2000'lere Söylem ve Gerçeklik Arasında "Kalkınma'nın Halleri. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(55), 31-42
- Türkcan, E. (2009). Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uçar, A. Y. (2014). Kapitalizmde Planlama: Tarihsel ve Toplumsal Çözümleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(3) 43-68.
- Ülengin, F., Önsel, Ş., Karaata, S., Aktaş, E. ve Kabak, Ö. (2010). Türkiye'nin Küresel Rekabet Düzeyi 2010. İstanbul: TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF) ve Sektörel Dernekler Federasyonu.
- Ünlü Soylu, P. ve Yaktı, Ö. (2012). Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı. *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 365-379.
- Wallerstein, I. (2003). Liberalizmden Sonra. İstanbul: Metis.
- Wallerstein, I. (2009). Kalkınmacılık ve Küreselleşmeden Sonrası Ne? Küreselleşme, (Ed. Kudret Bülbül), Ankara: Orion, 109-128.
- Yılmaz, A. (2005). Neo-liberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım. *MÜ İİBF Dergisi*, 20(1), 107-140.
- Yücel F. (Der) (2014). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı. Ankara: TMMOB.